

La perspectiva en història: de prop i de lluny¹

Anacleto Pons i Justo Serna (Universitat de València)

Resum /Resumen /Abstract

Aquest article reflexiona sobre la doble vessant de la història. D'una banda, és tot allò que ha passat, entenent això com les accions dels éssers humans, llurs experiències, etcètera; de l'altra, però, és també el relat que bastim, el sentit que atorguem a les coses i fets succeïts, la reflexió sobre la manera d'estudiar-ho i de transmetre-ho

Este artículo reflexiona sobre la doble vertiente de la historia. Por un lado, es todo lo que ha pasado, entendiendo esto como las acciones de los seres humanos, sus experiencias, etcétera, y por otro, pero, es también el relato que edificamos, el sentido que otorgamos a las cosas y hechos sucedidos, la reflexión sobre la manera de estudiarlo y de transmitirlo

This article reflects on two aspects of the story. On one hand, is everything that has happened, understanding that the actions of human beings, their experiences, etc. on the other, but also the story that is laid, meaning we attach to things and events occurred, reflection on how to study it and pass it

Paraules clau /Palabras clave /Key Words

Història, Annales, Nouvelle Histoire, microhistòria

Historia, Annales, Nouvelle Histoire, microhistoria

History, Annales, Histoire Nouvelle, microhistory

1. La història, com sempre s'ha dit, té una doble vessant. D'una banda, és tot allò que ha passat, entenent això com les accions dels éssers humans, llurs experiències, etcètera; de l'altra, però, és també el relat que bastim, el sentit que atorguem a les coses i fets succeïts, la reflexió sobre la manera d'estudiar-ho i de transmetre-ho. El primer aspecte és explícit en la nostra tasca, és el que tothom fa i el que els lectors copsen d'antuvi. El segon és implícit i igualment valuós. Certament, no tothom se'n preocupa d'aquestes coses, de la grafia dels historiadors, de la manera com acarem allò que estudiem, i sovint només ho fem per raons acadèmiques, en determinats moments de la nostra vida com a historiadors. De la seua importància, però, ningú no en dubta.

El que fa que una disciplina siga un saber acadèmic, controlat, que ens permet tenir uns dispositius per tal d'accedir al passat, a la "veritat", és el mètode. Nosaltres ens n'adonem que no tenim testimonis directes als quals escoltar, que no els podem observar, que el passat és en bona mesura oral i que l'oralitat i la gestualitat s'esvaeixen sense remei, que estudiem lingüísticament realitats que no existeixen, que han

¹ Aquest text reprèn parcialment la conferència que, amb el mateix títol, va donar el professor Anacleto Pons al Departament d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. La xerrada va tenir lloc el 21 d'octubre de 2010 amb motiu de la inauguració del Master Interuniversitari d'Història Contemporània. Una primera versió d'aquest text a: "En su lugar: una reflexión sobre la historia local y el microanálisis", dins Miguel Angel RUIZ CARNICER y Carmen FRÍAS (coords.), *Nuevas tendencias historiográficas e historia local en España: actas del II Congreso de Historia Local de Aragón*. Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses/Universidad de Zaragoza, 2001, pp.73-92.

desaparegut, que només podem reconstruir i enunciar a través d'indicis, d'una manera vicària, seguint les petjades i empremtes que resten encara. Per això mateix, per a saber com i què preguntar, com llegir i interrogar la varietat de fonts que tenim a l'abast, necessitem un mètode. Això ho aprenem dels que han fixat les regles de la disciplina i també veient com es practica. Llegint als nostres col·legues no només acumulem coneixements, veiem maneres de refer el passat, unes formes que canvien històricament, produint diferents interpretacions. Mètode i escriptura són, doncs, indèstriables i igualment imprescindibles.

També és cert, i igualment comprensible, que hi haja un cert cansament de reflexions historiogràfiques: no n'hi ha prou?, no s'ha dit tot el que calia dir?, podem escoltar. S'entén aquest fàstic sobretot en moments de descentrament, de manca de models dominants. Hi va haver un temps en què determinades historiografies nacionals imposaven formes de fer història, particularment l'anomenada escola francesa dels *Annales*, però ara mateix ni tan sols aquesta, una de les més característiques, és capaç de formular un paradigma de referència. Podríem prendre com a exemple els dos volums recents d'*Historiographies. Concepts et débats*, que dirigeixen Christian Delacroix, François Dosse, Patrick Garcia y Nicolas Offenstadt². Els editors diuen d'entrada que, després de tres dècades de debats, ha arribat l'hora de dibuixar un nou panorama, però admeten que el llibre no ofereix la versió de cap escola. Al capdavant, el pluralisme interpretatiu hauria arrelat també a la pròpia historiografia francesa, fent impossible ja aquesta operació. Per això mateix, tot veient l'índex dels dos volums, ens n'adonem que *Annales* està present, sí, però en absència i que ja no es proposa cap "nouvelle histoire" com la que va editar Jacques Le Goff anys enrera. Més encara, només hi ha un text referit a *Annales*, el que inicia alfabèticament el primer volum, i és un text que curiosament escriu un historiador alemany, un especialista que, això sí, coneix molt bé el tema: Peter Schöttler.

Aquestes dècades passades fan referència als volums publicats als anys setanta. D'una banda, el que l'any 1974 van dirigir Jacques Le Goff i Pierre Nora, destacats membres ambdós d'*Annales*, titulat *Faire l'histoire*³, tres volums dedicats als "nous problemes", els "nous enfocaments" i els "nous temes". Això es consolidarà el 1978 amb un altre volum-manifest, ara amb el retol de *La Nouvelle Histoire*, un recull de textos encapçalats novament per Jacques Li Goff i amb la participació de dos significats membres d'*Annales* més joves: Roger Chartier i Jacques Revel⁴. És cert que, d'entrada, tampoc en aquell moment es presentaven com una escola ni es vinculaven de forma expressa amb la historiografia nacional francesa. Hi havia, això sí, la constància de l'esmicolament de la disciplina. Ara bé, la suposada revolució historiogràfica es feia paradoxalment des de la continuïtat, almenys si hom llegeix, per exemple, el text que Le Goff publica en el volum de 1978, on aquesta *nova història* entronca literalment amb l'escola dels *Annales* i els seus clàssics.

Això no és, doncs, el que podem veure al llibre que Dosse i els seus companys publiquen el 2010. I encara n'hi ha més. Els editors d'aquestes *Historiographies* assenyalen també que els historiadors professionals mai no han tingut el monopoli de l'escriptura històrica, que el passat és de tots i que qualsevol apropiació és legítima, bé que la facen novel·listes o assagistes. Potser per això mateix al darrer Congrés

² París, Gallimard, 2010.

³ LE GOFF, Jacques y NORA, P., *Faire l'histoire*, Gallimard, París, 1974.

⁴ *La Nouvelle Histoire*, Retz-CEPL, París, 1978.



Internacional de Ciències Històriques, celebrat a Amsterdam l'estiu de 2010, la conferència de clausura se li va encarregar a una novel·lista: Nelleke Noordervliet. El títol de la seua dissertació era "En defensa de l'honor de Clio" i deia més o menys:

Clio és una puta. Tothom ho sap. S'asseu davant d'una finestra al barri roig. És una dona alegre, voluptuosa, que presta serveis tant a un acadèmic tímid com al extravertit director de cinema. Es menja amb els ulls a homes i dones per igual, i els dona tot el que volen: la còpula discreta, un festeig llarg, un drama feroç o càustic, passió desenfrenada -tot ho fa sense esforç. Juga al que calga jugar. Però, qui és realment?, ningú ho sap. Manté la seva veritable naturalesa un secret, i somriu com la Mona Lisa quan algú li pregunta sobre la qüestió. Sembla eternament jove, encara que és tan antiga com el món, fins i tot més vella que la seua mateixa professió. Compta amb clients fixos, però de vegades - com ara - els negocis manen per sobre de tot⁵.

El descentrament i el desconcert, com també reconeix Nelleke Noordervliet, és prova, entre d'altres coses, de la vitalitat de la disciplina i del seu impacte social. Una vitalitat que no es veu afectada pel fet que no hi hagen escoles dominants o que les mirades es multipliquen. De fet, al marge d'escoles, continuem fent biografies o història social, econòmica, política, cultural, etcètera. D'altra banda, més enllà d'una cosa o altra, de que opten per una o altra aproximació, hi ha qüestions que continuen essent completament vigents: una d'elles és la que afecta a la perspectiva que emprem, ja siga micro o macro.

En aquest sentit, des fa anys que la perspectiva "global" sembla guanyar adeptes. No cal només que recordar que el Congrés de Ciències Històriques de l'any 2000, celebrat a Oslo, es retolava així precisament: "Perspectives on Global History: Concepts and Methodology". És possible una història universal?, es preguntaven. Seria aquella comparada que Marc Bloch havia proposat el 1928 també a Oslo? Davant aquests dubtes, Natalie Zemon Davis va intentar fer una proposta a mig camí: una pràctica possible d'aquesta història universal no hauria de renunciar als propòsits i les escales convencionals, però sí refusar l'etnocentrisme i no remetre sempre a un únic model, el de la societat occidental⁶.

La proposta de Natalie Davis és raonable i, tot i no resoldre la qüestió, planteja unes quantes qüestions prèvies. Identifica els problemes fonamentals a l'hora d'obrir la perspectiva, mostrant-nos en conseqüència que totes les escales són correctes i que depenen del que busquem, del que volem veure. De fet, si ara mateix té ressò la història global és, entre d'altres raons, perquè busquen a través de la nostra disciplina l'emergència de la globalització, la consciència de viure una època marcada per aquest fet, i això ens preocupa, fa que les nostres preguntes s'hi adrecen.

Això explica que hi haja història universal, global, transnacional, comparada, etiquetes particulars, amb sentits concrets, per a designar aquesta

⁵ "In Defence of Clio's Honour", *Closing session ICHS 2010*, Amsterdam.

http://www.ichs2010.org/documents/in_defence_of_cliots_honour.pdf (consultat l'1 de novembre de 2010).

⁶ Vegeu el comentari que Roger CHARTIER inclou a "Historia y ciencias sociales: releer a Braudel", dins el seu llibre *El presente del pasado: escritura de la historia, historia de lo escrito*, Universidad Iberoamericana, México, 2005, especialment pp.59-63.

emergència⁷. Cadascuna, per suposat, té coses de les altres, amb el denominador comú de la mirada macro, global, preocupada per qüestions culturals, atenta a les impugacions fetes des de la història poscolonial i, cada cop més, atenta a la mirada ecològica. És el que hom podia trobar d'alguna manera als llibres de Felipe Fernández-Armesto o de Jared Diamond, i és el que ara s'estèn⁸.

La pregunta, doncs, no és si cal fer història global ni les raons per les quals seria preferible. Això ja ho sabem, com també que l'allau de informacions i coneixements que ara tenim a l'abast no l'hem tingut mai i que, en conseqüència, això haurà de fer que en certa mesura tota història siga global. La qüestió és, en canvi, si això significa que la mirada micro perd relleu, si és menys significativa. I la resposta, com hem dit abans, és que això depèn, depèn del que volem preguntar i del que volem saber. Detinguem-nos, doncs, en això, en el que ha significat l'emergència d'allò local i en el seu valor cognoscitiu.

2. Cal recordar que l'emergència d'allò local està relacionada amb el quefer acadèmic i l'entorn en què es practica. Aquestes tenen a veure amb els canvis succeïts en el món en les últimes dècades, amb l'aparició de nous subjectes amb veu pròpia. Des de fa unes dècades, la història registra una multiplicació d'objectes que és, al seu torn, una multiplicació de centres d'interès. La descolonització va permetre que irromperen antics països colonials i la seua història ja no ha pogut compendiar-se a partir de la rígida submissió a la lògica de les metròpolis. I el mateix cal dir d'aquells actors que havien sigut marginats i que ara han recuperat la seua veu. L'emancipació de les dones, exemple, ha permès que aquestes ocupen l'esfera pública com mai abans havia succeït i la seua història ja no ha pogut cancel·lar-se en la mera domesticitat. Més encara, allò domèstic s'ha convertit també en territori de l'historiador. Així han aparegut noves narracions particulars, distintes i en molts casos oposades a les històries tradicionals establertes. En general, són perspectives noves i desconegudes, a vegades sorprenents: el que fa uns anys era la història medieval iugoslava o txecoslovaca ara ja no existeix. En el nostre cas, a més, la creació de nous espais polítics (les autonomies) ha generat en certs casos una recuperació *ad hoc* del passat, afavorida per la creació d'espais acadèmics en cadascun d'aqueixos centres de poder descentralitzat.

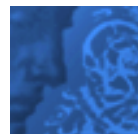
Però, com s'ha traduït això en l'escriptura de la història? L'any 1985, Carlo Ginzburg va publicar un text en què reflexionava sobre la història local i la microhistòria⁹. Ginzburg partia de la coneguda distinció que establira Friedrich Nietzsche, en el seu text sobre la utilitat i els inconvenients dels estudis històrics per a la vida, entre tres tipus d'història: monumental, antiquària i crítica¹⁰. D'aqueixes tres, la història local vindria a identificar-se amb la segona, amb l'antiquària. En efecte, per a Nietzsche, la història pertany també a qui preserva i venera, a qui torna la mirada cap arrere, amb fidelitat i amor, al món on s'ha format. Així, conreant amb cura el que subsisteix des de temps antics, vol preservar, per als que vindran després, aquelles

⁷ Per exemple: YUN, Bartolomé; "'Localism', Global History and Transnational History. A Reflection from the Historian of Early Modern Europe", *Historisk Tidskrif*, vol. 127, 4 (2007), pp.659-678.

⁸ CHAKRABARTY, Dipesh, autor de *Al margen de Europa* (Tusquets, Barcelona, 2008), anuncia per exemple que el seu proper llibre es titularà *The Climate of History: Four Theses*, assumpte del qual tenim ja un avanç: "Clima e historia: cuatro tesis", *Pasajes*, 32 (2010), pp.51-69.

⁹ GINZBURG, Carlo; "Intorno a storia locale e microstoria", en P. BERTOLUCCI y R. PENSATO (eds.); *La memoria lunga*, Bibliografica, Milán, 1985, pp.15-25.

¹⁰ NIETZSCHE, Friedrich; *Sobre la utilidad y el perjuicio de la historia para la vida*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1999.



condicions en què ell mateix ha viscut; i així serveix a la vida i en compte de posseir l'ànima dels objectes que estudia, està posseïda per ells. Al capdavant, ens diu Nietzsche, tot el que és petit, limitat, decrepit i antiquat rep la seua pròpia dignitat i intangibilitat pel fet que l'ànima de l'home antiquari, tan inclinada a preservar i venerar, s'instal·la en aquestes coses i fa en elles un niu familiar.

Aqueix és el model clàssic que descriu Nietzsche, que seria propi dels celebrats cronistes locals, dels antiquaris que conserven i veneren, que fan pressentir i sentir a través de les coses, però que poden convertir-se en furiosos col·leccionistes, àvids per l'olor de la cosa rànica i vella, atents només a la bagatel·la bibliogràfica i a la curiositat vana. Aquesta tradició antiquària d'àmbit local o regional ha perviscut entre nosaltres durant molt de temps, quasi fins als anys setanta i més, quan en altres llocs s'havia decretat la seua irrellevància des de feia dècades. D'ací que la seua mala fama, la que acompanya a allò pintoresc, perifèric o petit, haja coexistit amb la recuperació per aqueixes mateixes dates d'una nova història local, molt allunyada d'aquell sentit antiquari. D'ací, doncs, moltes de les resistències que han existit en la comunitat acadèmica espanyola que han confós interessadament una cosa i l'altra. Ara bé, deia Ginzburg, aquesta nova pràctica, entesa com una sèrie de preguntes que es plantegen a una documentació que procedeix d'un espai circumscrit, està molt lluny de l'antic model erudit, encara que pugna nodrir-se del mateix impuls, el de la conservació o reconstitució de les memòries passades.

Una altra cosa molt distinta són les resistències que provenen de l'alteració de les regles de poder dins de la disciplina. En la mesura que la microhistòria o la història local alteren la jerarquies establertes, dins de la història d'Espanya, per exemple, llavors es descompon el marc tranquil·litzador dels valors adquirits. En aqueix cas, les reticències són d'ordre cultural i polític, en defensa d'una historiografia centralitzada sobre bases nacionals o estatals, construïda des de la mirada de les èlits i els grups dominants. Davant d'això, el millor antídoto és fer bona història, aprofitant el clima cultural propici, el d'aqueixa demanda perifèrica, local o regional, evitant que es convertisca en simple erudició o en diletantisme.

168

3. Prenguem, doncs, com a punt de partida que el lloc, allò particular o local, ha acabat per aconseguir un espai important dins de la nostra disciplina. El problema, no obstant, és com ho hem d'entendre i com podem fer bona història amb aquestes premisses. Abans, però, d'entrar-hi, potser fóra escaient partir d'una constatació que, alhora, ens pot servir de prevenció. L'historiador dóna coherència al passat, l'ordena, li atorga sentit, estudia el significat de les accions dels homes, les perioditza i també les conceptualitza. No ho fa, però, en un laboratori, sinó en el context de la professió a la qual pertany i de la societat de què participa. Allò que ensenya o investiga té a veure amb aquest entorn i ser-ne conscients és imprescindible. Ho és, per exemple, entendre que posar noms a les coses acaba tenint efectes reals i que aquests efectes van més enllà de la pràctica acadèmica. Per això mateix podríem dir que això forma part dels actes de poder que tenen els historiadors, com ocorre quan parlem d'una comunitat local, d'una comarca, d'Espanya o de qualsevol altre referent, cosa que fem sovint construint-los com si foren realitats o subjectes històrics immutables, amb uns límits geogràfics fixos, amb una existència i una essència immemorials.

Anem, doncs, a qüestionar-nos la manera com designem allò local i el sentit que té. D'entrada, podem suposar que allò local s'identifica amb allò que s'ha conegut, amb el

que és pròxim, perquè és evident que per local s'entén el pertanyent al lloc, la cosa pròpia i pròxima, relativa a un territori. Ara bé, acceptar sense més aqueix enunciat suposaria desconèixer totes les implicacions que el concepte pot abastar. En aquest sentit, caldrà distingir la manera com anomenem i ordenem aqueix espai, tot diferenciant el que són percepcions internes, que depenen de l'experiència personal dels subjectes, de les externes, bé siguin extrems del medi físic que ens envolta o bé s'imposen com a producte d'una decisió política, cosa que és un nou acte de poder d'un altre signe.

La primera qüestió, doncs, ens remet a la manera amb la qual delimitem el nostre entorn, cosa que fem a partir d'una col·lectivitat amb què ens identifiquem i amb la que compartim tot un seguit de coses, però que és diversa, que canvia i que fins i tot pot ser discutida. A més, aquell que reconeix una pertinença sap que està pròxim a altres que també li són pròpies, encara que no sempre siguin coherents entre si. Ara bé, el més important és comprendre que aqueixes filiacions en què ens reconeixem com a subjectes històrics no tenen per què coincidir amb aquelles que es percebien en el passat ni amb aquelles altres a què al·ludeixen els historiadors. Al capdavall, es tracta d'una realitat d'índole psicològica, és a dir, depèn dels observadors que contemplen el món exterior i de les seues experiències, de manera que parlar de pròxim o llunyà es referir-se a conceptes variables. Des d'aquesta perspectiva, podríem concloure que el que ens rodeja, el que ens és pròxim, no té necessàriament fronteres espacials determinades, immutables.

En segon terme, per a poder evitar el problema principal que la noció d'entorn sembla provocar-nos --que l'espai depenga d'una percepció psicològica--, podríem acollir-nos a definir-ho a partir d'unes fronteres físiques, visibles i universals. En aqueix cas, allò local no estaria en funció només de la delimitació perceptiva, sinó que emprariem una barrera evident: les muralles d'una ciutat, una serralada, una simple muntanya, un riu, etcètera. Normalment, podríem convenir que allò local com a espai ben delimitat, que representa una cosa pròpia, característica i distinta, es donaria quan existira una frontera d'aquest tipus. Vol això dir que, sota aquestes condicions, està clar quin és el contingut d'allò local? En general, hauríem d'admetre almenys que l'exterior defineix sempre l'interior, que els nadius són conscients del que hi ha més enllà i del que (creuen que) els diferencia. Ara bé, és lògic suposar que ni les ciutats murallades, ni els espais rurals confinats entre muntanyes estan aïllats. La religió, les fires, les festes i la cultura mateixa són formes de contaminació de l'exterior en l'interior; les activitats productives, les cavalleries, els carros i els camins acaben travessant-ho tot. De fet, exemples històrics d'aqueixa contaminació n'hi ha molts i ben coneguts.

Finalment, hi ha altres fronteres, no pròpiament físiques ni perceptives, que ens permeten delimitar l'espai local: les administratives. Aquestes barreres són, però, altres formes artificials de donar sentit a l'espai, tot i que puguin estar creades sobre tradicions o costums prèvies, i ho són perquè fixen una expectativa sobre moltes altres possibles. El problema, a més, està en els efectes de realitat que una decisió d'aquest tipus té: és una organització que implica reordenar i jerarquitzar el món que inclou, perquè l'empadrona, el registra, el fiscalitza, tot donant-li una unitat i una consistència pròpies, separada d'altres. El resultat és una producció documental que acaba imposant el seu pes aclaparador i que contribueix a justificar la raó històrica del municipi, de la província o de l'Estat. Sembla, doncs, que l'arxiu faça evidents els conceptes i els noms. Per això mateix, hem d'anar amb cura i no deixar-nos temptar, no imposar categories espacials contemporànies als nostres avantpassats indefensos.



Així doncs, és necessari ser conscients de com es construeix un determinat referent espacial i posar-ho en relació amb la percepció i l'experiència que d'aqueix mateix espai tenien aquells que són objecte del nostre estudi. Això vol dir, entre altres coses, que hi ha i va haver-hi fronteres en conflicte, barreres superposades amb significats distints, límits que fan inevitablement ambigua la noció d'allò local quan la fem dependre precisament d'una determinada frontera. Així, per a un llaurador de mitjan del segle XIX potser el concepte de propietat privada, aplicat per exemple als béns comunals i als usos a ells associats, imposara uns límits molt més poderosos i violents que els que poguera implicar qualsevol decisió administrativa. Així, allò local és una categoria flexible que pot fer referència a un barri, una ciutat, una comunitat, una comarca, etcètera, on l'important és la consciència de la seua artificialitat, ser conscients dels criteris utilitzats per a construir-la.

En qualsevol cas, el concepte s'aplica aquí no només a un espai físic sinó a una pràctica específica a la qual anomenem història local.

4. Entre els historiadors professionals hi ha una relació ambivalent amb les investigacions d'història local. Com hem esmentat, la raó cal buscar-la en què, d'una banda, recordarien a la prehistòria del propi ofici i en què, d'altra, conrearien un excessiva afeció per l'anècdota, pel pintoresc, pel perifèric o per l'erudit. Justament per això són moltes les cauteles i les advertències, tot assenyalant l'error en què podríem incórrer, el del localisme, una mena d'història de campanari. Per això se sol dir que aquesta pràctica no és representativa o que, per tal de ser-ho, ha de reflectir processos més amplis, els propis de la història general. Ara bé, fer dependre la història local de la història general com si aquella fora, en efecte, un reflex d'aquesta és també un desencert.

Per què evitar el primer risc? Perquè el localisme converteix els objectes en incomparables i els fa exclusivament interessants per als nadius, per als veïns. En canvi, hauríem de concebre la història local com aquella investigació que interessara a qui, d'entrada, no se sent atret per l'espai local que delimita l'objecte. Aquesta és, d'altra banda, una lliçó que hem après dels antropòlegs, ja que ells han hagut de prendre consciència de què l'objecte reduït que tracten ha de ser estudiat de tal manera que pugui ser entès per (i comparat amb) altres. Clifford Geertz deia, per exemple en el seu llibre dedicat al coneixement local, que l'antropologia és un exercici de traducció¹¹. Així les coses, l'historiador local ha d'adoptar un llenguatge i una perspectiva tals que la transposició de l'objecte implique una vertadera traducció, una eixida d'aqueix llenguatge dels nadius que només ells entenen i que només a ells interessa. Per això, si aprenem dels antropòlegs, hem de comprendre que la meta no ha de ser només analitzar la localitat, sinó sobretot estudiar determinats problemes, accions, conflictes o experiències a la localitat.

Ara bé, estudiar *en* no és sense més confirmar processos generals. D'ací que tampoc no cal acceptar aquella afirmació segons la qual l'espai local és un reflex de processos més amplis. Per tant, si estudiem aquest o aquell objecte en aquesta o en aquella comunitat no és perquè siga una prova més, redundant i repetida una i altra vegada, del que ja es coneix, sinó perquè té alguna cosa que el fa particular, que el fa específic i que fins i tot pot posar en dubte certes evidències defensades des de la història

¹¹ GEERTZ, Clifford; "Hallado en traducción: sobre la historia social de la imaginación moral", *Conocimiento local. Ensayos sobre la interpretación de las cultura*, Paidós, Barcelona, 1994, pp.51-72.

general. Això vol dir que la història local no és sense més un exemple, una demostració d'una teoria general acceptada i prèvia. En conseqüència, l'acusació que se sol fer a qui la practica, la de la seua escassa o nul·la representativitat, ha de matisar-se o, almenys, ha de plantejar-se d'una altra manera.

La qüestió, però, és valuosa per als historiadors: potser és igualment significatiu el que va ocórrer en una gran ciutat que el que va succeir en una petita comunitat? Potser van tenir els mateixos efectes culturals i religiosos les idees de Luter que les del famós moliner Menocchio?¹² És evident que preguntar-se sobre la representativitat és fer-ho sobre els seus efectes, és a dir, sobre les dimensions col·lectives dels processos i dels esdeveniments. Per exemple, quan E.H. Carr s'interrogava a propòsit dels fets, la qualificació d'històrics depenia de les repercussions que tenien¹³. Ara bé, aquesta concepció era la que assumien tradicionalment els historiadors i aquesta és precisament un dels ensenyaments més peribles de l'obra de Carr. Així com la noció de font s'ha eixamplat, de la mateixa manera s'hauria ampliat la noció de fet històric. Ara bé, no sostenim que existesca una equivalència de tots els fets, considerats des dels efectes que provoquen, sinó que els atribuïm un valor cognoscitiu al marge de les seues repercussions. És a dir, les idees de Luter van tenir una influència incomparablement major que les de, per exemple, Menocchio. Però això no significa que analitzar la vida i les concepcions d'aquest últim ens conduïssa a la irrellevància. De la mateixa manera, la vida d'un poblet no és tan significativa per a la història europea com la d'una gran ciutat, una com París o Manchester. I, no obstant això, els resultats que es poden obtenir potser seran molt rellevants des del punt de vista cognoscitiu.

Recordem, a més, que l'emergència d'allò local és, com hem vist, un tret d'època i té a veure també amb els canvis experimentats per la institució clàssica de l'Estat-nació. Per això, la seua història, la història de les comunitats locals, ja no pot subsumir-se sense més en l'itinerari prescrit de la vida col·lectiva. Més encara, la història local ha pogut contribuir també a subvertir certes jerarquies de la història tradicional. És a dir, ha introduït el que era perifèric, marginal o descentrat en el discurs històric, alterant els valors acadèmics establerts.

5. Una història local com aquesta ha de posar-se en relació amb la forma com s'escriu avui la història i, en aquest sentit, és evident que s'associa sovint amb la microhistòria, justament perquè sembla ocupar-se d'objectes reduïts, particulars. És ja clàssic vincular-la amb la metàfora del microscopi, en la mesura que la lent permet engrandir realitats que d'una altra manera són invisibles o passen desapercibudes i així la seua observació es fa més densa. Plantejat en aqueixos termes, si el microscopi és la metàfora d'un procediment històric, no sembla en principi que el procediment siga discutible. És a dir, igual que els científics obtenen resultats utilitzant aqueixa eina en un laboratori, també els microhistoriadors podrien copsar el seu objecte de manera significativa. No obstant això, l'analogia té els seus límits. Abans de res, perquè nosaltres no realitzem experiments ni tenim laboratori, però a més perquè no tots els anomenats microhistoriadors fan el mateix. En tot cas, i més enllà de les diferències, que n'hi ha, d'entre els trets que comparteixen els treballs de microhistòria sens dubte el més característic és el la reducció de la perspectiva amb què observen els objectes. Per això, si abans dèiem que una de les metàfores habituals associades a aquest corrent és la del microscopi, una altra no menys freqüent és la de l'escala.

¹² GINZBURG, Carlo; *El formatge i els cucs*, PUV, Valencia 2006. Sobre aquesta obra: SERNA Justo i Anacleto PONS, *Cómo se escribe la microhistoria*, Cátedra, Madrid, 2000.

¹³ CARR, E.H.; *¿Qué es la historia?*, Ariel, Barcelona, 2010.



Un dels primers autors a pronunciar-se sobre aqueix ús metafòric de l'escala va ser Giovanni Levi, en un article de 1981 que d'alguna manera servia de pòrtic teòric a la col·lecció "Microstorie" de l'editorial Einaudi¹⁴. Allí, aquest historiador s'interrogava sobre el tractament que havia de donar-se al sistema social, d'una banda, i a les accions individuals, de l'altra. En el primer cas, l'estudi d'objectes de grans dimensions ens fa córrer el risc d'oblidar com resol la gent corrent els seus problemes quotidians. En el segon, el perill és amputar la descripció de les accions individuals d'un context més ampli, d'una realitat global de què depenen. Al seu parer, la perspectiva micro podria resoldre aqueixa tensió en intentar abordar objectes majors reduint l'escala d'observació. És a dir, quan empra la veu escala ho fa en termes metafòrics, la qual cosa li permet subratllar la noció de context. En aqueix sentit, si estudiem una vida individual o si tractem un objecte local, aqueixes dues possibilitats obliguen l'investigador a travar-les, a posar-les en relació amb les coordenades més generals en les que s'insereixen.

Aquest plantejament és suggeridor, però no ens mostra encara les múltiples implicacions que la idea d'escala introdueix en el coneixement històric i, en particular, la seua rellevància a l'hora d'abordar objectes reduïts. Molts anys després, en 1996, un grup d'historiadors francesos i italians coordinats per Jacques Revel publicaven un volum titulat *Jeux d'échelles. La micro-analyse à l'expérience*. De tots els articles inclosos, aquell que prenia com a element central l'anàlisi de les implicacions metafòriques de l'escala era el de Bernard Lepetit¹⁵. Aquest autor proposava tractar el problema de l'escala des de la perspectiva de la geografia i l'arquitectura, distingint l'objecte que s'estudia de la representació que en resulta. L'escala del geògraf associa un representant (el mapa) amb un representat (el territori) que és externament i empíricament real, un referent anterior que precedeix a l'operació intel·lectual de realització cartogràfica. En aquest cas, triar l'escala suposa triar el nivell d'informació pertinent. En canvi, l'escala de l'arquitecte, que en teoria opera amb els mateixos criteris però la complexitat dels quals és major, associa un representant (el plànol) amb un representat (l'edifici projectat) que ontològicament no existeix i que empíricament és invisible. D'ací que la realitat, que encara no existeix, siga l'horitzó de la representació i que l'arquitecte pugui concebre diferents dimensions (espacial, social, cultural, tècnica) en les que situar aqueix objecte. S'assemblen els treballs dels historiadors a les tasques de representació dels geògrafs o dels arquitectes?

172

Des del nostre punt de vista, el discurs històric està constituït per una representació, és a dir, és una narració que representa una cosa que va existir, quelcom desaparegut del que només queden vestigis indirectes a les fonts conservades. Com deia Bernard Lepetit, quan triem una escala el que fem és seleccionar una determinada quantitat i un determinat tipus d'informació que siguin pertinents amb la totalitat que aspirem a representar. En aqueix sentit, els vestigis documentals contenen una part reduïda del conjunt dels fets convertits en dades que va haver-hi en aqueix passat ja irrecuperable. Quantes d'aquelles dades s'aboquen en el procés de representació documental és atzarós i quantes s'aboquen en el procés de representació històrica dependrà, doncs, del que aspirem a representar. D'aquesta manera, els objectes tractats per la història local vindrien a ser com els representants d'aqueix món extern,

¹⁴ LEVI, Giovanni, "Un problema di scala", en S. BOLOGNA (ed.); *Dieci interventi sulla storia sociale*. Rosenberg & Sellier, Turín, 1981, pp.75-81.

¹⁵ LEPETIT, Bernard; "De l'échelle en histoire", en J. REVEL (ed.); *Jeux d'échelles. La micro-analyse à l'expérience*, Gallimard-Seuil, París, 1996, pp.71-94.

irrecuperable, que prenem com a representat, uns objectes que tindrien la mateixa legitimitat que el territori particular del geògraf o l'edifici singular de l'arquitecte. Així, el treball de l'historiador està a mitjan camí entre la tasca de l'arquitecte i la del geògraf. Igual que aquest últim, el referent és una realitat externa, un territori concret, ben delimitat, amb major o menor superfície d'acord amb el criteri triat. En aqueix sentit, s'intenta restituir una realitat que conté quelcom específic però que, alhora, pertany a un territori més ampli. Ara bé, l'historiador també comparteix coses amb l'arquitecte. Igual que aquest, tracta de coses que no existeixen *ara* i ambdós les construeixen en funció d'uns contextos que adopten com a marcs de referència.

Mirem-ho des d'una altra vessant. Tot i que explicar una metàfora amb una altra potser no siga la millor solució, les idees sobre l'escala poden exemplificar-se també amb la imatge de la xarxa. En aqueix cas, si ens prenem seriosament el que hem dit, si ens prenem seriosament que n'hi ha moltes coses que no sabem i mai no sabrem del passat, haurem de sostenir que la nostra tasca s'enfronta a límits semblants als del mariner: no hi ha art de pesca que ho arrossegue tot i, més encara, allà on cau la xarxa no es captura tot el que existeix. L'operació de l'historiador és, doncs, efectivament semblant a la de la pesca, una pesca metafòrica, clar. L'arrossegament, la quantitat del que es reté o la classe de peix que s'atrapa, és infinitesimal, si ho comparem amb el que, efectivament, no captura. A més, allò que les arts ens permeten obtenir depèn de la densitat i de les dimensions de la malla: variarà segons el tipus de peix que vullguem arrossegar, però, en qualsevol dels casos proposats, la malla i el mar no coincidiran. Ben mirat, doncs, el que la història local es proposa --aqueixa història local digna que postulem-- és fer ús d'una xarxa densa, molt densa, fins al punt de capturar tot allò que la porositat de la malla no deixi escapar en aqueix fragment de mar.

És precisament en aquest aspecte en què la història local s'aproxima a una perspectiva microanalítica¹⁶. La microanàlisi en història es proposa, com hem vist, la reducció de l'escala d'observació dels objectes a fi de revelar la densa xarxa de relacions que configuren l'acció humana. Per tal que aquest propòsit siga practicable, per tal que, en efecte, puguem dir alguna cosa substantiva sobre uns subjectes històrics concrets, el cabal d'informacions ha de concentrar-se: no hi ha força humana capaç d'arrossegar una xarxa de grans dimensions, una enorme malla de pesca, si aquesta és extremadament densa, si aquesta reté una bona part de la matèria orgànica i inorgànica que atrapa. Reduir les mesures de la xarxa no significa investigar amb menor nombre d'informacions, significa que totes elles facen referència a un mateix objecte. L'espai local pot ser, per tant, l'àmbit privilegiat d'un microanàlisi històrica: l'acció humana, lluny de ser concebuda i descrita sense referència a persones, és anomenada, és designada a partir del nom, com assenyalaren Carlo Ginzburg i Carlo Poni¹⁷; i el cabal d'informacions que aconseguim reunir sobre els mateixos individus, sobre aquelles persones el principal vestigi de les quals és el nom, ens permet proposar explicacions històriques concretes, unes explicacions que tracten de donar compte d'actes humans, empreses amb alguna intenció i als que els seus responsables o els seus contemporanis atorguen algun significat que nosaltres volem rescatar.

¹⁶ Vegeu, per exemple, Gabriella GGRIBAUDI, "La metàfora della rete. Individuo e contesto sociale", *Meridiana*, 15 (1992), pp.91-108.

¹⁷ GINZBURG, Carlo i PONI, Carlo; "El nom i el com. Intercanvi desigual i mercat historiogràfic", en Agustí COLOMINES i Vicent S. OLMOS; *Les raons del passat*, Catarroja/Barcelona, Afer, 1998, pp.209-218.



6. I per què aquest tipus d'explicació hauria de ser un objectiu cognoscitiu de la història local? Després de controvèrsies historiogràfiques inesgotables, hem arribat a la convicció simple però ferma que allò que els historiadors fem és dotar de sentit a fets del passat a partir de les informacions que aconseguim reunir. En aqueix sentit, la primera evidència amb què ens enfrontem és l'acció humana, és a dir, les primeres dades, el primer detall, dels que no podem prescindir sense més són els actes que uns individus concrets emprenen i dels que queden proves, empremtes, vestigis. Aquest punt de partida ens obliga, doncs, a referir la investigació històrica a l'acció de persones amb noms i cognoms, del testimoni de la qual tenim constància documental. Des d'aquesta perspectiva, la història local és un àmbit òptim per a proposar explicacions com cal de l'acció humana. Per quina raó? Perquè tot enunciat haurà de remetre als fonaments d'una acció real, empresa per subjectes reals i que no remet a les abstraccions que nodreixen el tipus estadísticament dominant.

Què és, doncs, el que volem transmetre amb aquestes metàfores? Hi ha, com pot veure's, diverses qüestions que convé subratllar. En principi, potser haurem de partir d'una constatació preliminar: tots els historiadors no adoptem la mateixa dimensió d'oceà, ja que mentre uns intenten abordar una gran superfície, altres en canvi n'analitzen una part més petita de la seua extensió, modificant-ne cadascun a la seua manera l'organització i la conformació dels objectes. En aqueix sentit, en el procés de construcció de la investigació i d'elecció de la informació pertinent, optem per una determinada escala perquè creiem que aquesta oferirà resultats més significatius, que la seua vàlida explicativa serà major. Així, l'adopció d'una determinada perspectiva es presenta com una prerrogativa de l'investigador, prerrogativa que ha d'estar en relació adequada amb l'objecte d'estudi. Ara bé, vol dir això que en utilitzar distintes escales tractem coses diferents? En absolut. Encara que la part de l'oceà que tractem siga diversa, major o menor, tots estudiem finalment la mateixa realitat. És a dir, tots ens fem les mateixes preguntes encara que llancem xarxes diferents per a capturar-ne el seu contingut. Per això, ambdues escales són igualment significatives, una i una altra són igualment fidels i cap d'elles esgota la complexitat de la realitat. D'aquesta manera, podem estudiar l'estructura agrària, el funcionament del mercat o el comportament d'un grup social en, posem per cas, l'Espanya vuitcentista apel·lant a escales distintes, utilitzant diverses xarxes. És probable, això sí, que els resultats no siguin compatibles, perquè diferents escales, siguin cronològiques o espacials, suposen plànols d'explicació que no són exclusius i que podrien fins i tot oposar-se. No és el mateix prendre com a objecte d'anàlisi l'Estat-nació que una comunitat camperola, posem per cas. De fet, a més, el que és vàlid per a estudiar un continent potser no servisca per tal d'analitzar un bosc, atès que potser per al primer siga millor la geologia mentre que per a la segona cosa potser serà més rellevant la biologia i la química. En suma, doncs, la comparació ha de partir sempre de la constatació de la distinta perspectiva utilitzada en l'observació. En qualsevol cas, en la mesura que la realitat a restituir o a representar és plural, una i una altra mirades són igualment necessàries. Com deia l'esmentat Bernard Lepetit, no es tracta d'articular formes parcials d'explicació, sinó d'oferir una explicació global de la dimensió parcial triada.

De tota manera, les metàfores de la xarxa i de l'escala no són exactament la mateixa, perquè les coincidències epistemològiques d'una i una altra són distintes. Si proposàvem la imatge de la xarxa era, entre altres raons, perquè el seu ús ha sigut comú entre historiadors; si proposàvem la de l'escala era per ser habitual entre els microhistoriadors. Ara bé, la xarxa del pescador remet a una idea del coneixement

estrictament i planerament realista, sense constructivisme, perquè, d'acord amb aqueixa metàfora, el mariner captura objectes del món exterior, objectes que són arrossegats i traslladats a la coberta de la seua nau. Tal vegada per això, aquesta idea ens dona una descripció del treball històric que no és molt fidel, perquè l'historiador no captura, sinó que representa. En canvi, uns dels avantatges del concepte d'escala és la de subratllar precisament l'artificialitat del coneixement (històric), és a dir, l'objecte no està donat, no és evident, no s'imposa sobre l'observador, sinó que el seu coneixement depèn de la decisió epistemològica de l'investigador. En aquest sentit, depèn també dels procediments que empra, de la lent amb què observa i de la informació pertinent que vol reunir. Ara bé, acceptar això no porta als microhistoriadors a una deriva escèptica o relativista. Així es pot observar, per exemple, en els balanços que van fer Ginzburg i Grendi el 1994¹⁸. En aqueixos textos, ambdós autors s'oposaven a que la idea d'artificialitat del coneixement qüestionara el realisme històric que defensaven. Des del seu punt de vista, la realitat històrica no és una construcció del discurs, no té només una existència lingüística, i l'estructura verbal en prosa dels historiadors és el resultat final d'un escorcoll fet sobre empremtes d'una realitat passada efectivament existent. Una realitat històrica que, a més, els microhistoriadors pretenen restituir apel·lant sempre al context, un altre dels conceptes clau d'aquesta pràctica. De la nostra part, podem entendre el context com la reconstrucció acurada de l'espai local en què s'insereixen les vides dels subjectes que estudiem. I per què local? Perquè la vida real sempre té un *locus* concret dins del qual els individus emprenen les seues accions.

És per això mateix pel que, com indicara Clifford Geertz, el nostre coneixement sempre és local, almenys en el sentit que les informacions que ens permeten explicar les accions dels subjectes s'obtenen localment i només així podem fer una bona història. I no hem de tenir por a assumir-ho i defensar-ho. Aquesta por al particularisme, diu Geertz, és una mena de neurosi acadèmica, malaltia força estesa entre els antropòlegs i també entre els historiadors. És a dir, entre tots aquells que s'hi dediquen a estudiar casos particulars, específics, on la comparança és difícil i on, en conseqüència, també ho és obtenir un coneixement general¹⁹.

Així doncs, fer història local, fer bona història local, és una manera significativa de fer història. Avantatges no en falten. Molts els hem vist i altres són també evidents. La passió amb la que habitualment es fa n'és un i ben positiu, perquè impulsa a conèixer el passat. Això sí, sense deixar-se portar, sense caure en el perill de la familiaritat, el de creure que els nostres avantpassats són com nosaltres i que els podem comprendre totalment. Cal recordar que la fractura existeix i que necessitem distanciar-nos, perquè només així assumirem que hi ha certes coses que semblen gairebé intel·ligibles i que això ens exigeix esforçar-nos per a restituir el context en el que poden tenir sentit.

¹⁸ GINZBURG, Carlo; "Microstoria: due o tre cose che so di lei", *Quaderni Storici*, 86 (1994), pp.511-539 (Hay una versión castellana, que no es totalmente idéntica, en *Manuscrits*, 12 (1994), pp.13-42). GRENDI, Edoardo; "Ripensare la microstoria?", *Quaderni Storici*, 86 (1994), pp.539-549.

¹⁹ "El modo en que pensamos ahora: Hacia una etnografía del pensamiento Moderno", en GERTZ, Clifford; *Conocimiento local. Ensayos sobre la interpretación de las cultura*, Paidós, Barcelona, 1994, p.179.



